

МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНІВ ВИХОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНОЇ ЧЕСТІ У СТУДЕНТІВ

Костащук О.І.

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена аналізу методичного інструментарію, що включає методи та методики, спрямовані на визначення рівня сформованості почуття професійної честі у студентів-майбутніх учителів. Автор розглядає професійну честь як морально-ціннісну якість особистості, і досліджує даний феномен через розкриття таких категорій як толерантність, самоствавлення, совість, репутація, відповідальність, справедливість, чесність та інші. Адже саме така комплексна діагностика, як стверджує автор, дозволить виявити особливості та рівень вихованості почуття професійної честі у майбутніх учителів.

Ключові слова: честь, професійна честь, совість, репутація, толерантність, відповідальність, справедливість, професійна ідентичність.

Постановка проблеми. Вивчення особливостей виховання професійної честі студентів-майбутніх учителів є важливим та актуальним питанням на етапі їх підготовки до педагогічної діяльності. Адже, саме під час навчання закладаються основи морально-етичного виховання, здійснюється професійна підготовка особистості, формуються життєві цінності та переконання, що в подальшому впливають на життєвий та професійний шлях людини. У вищому навчальному закладі здійснюється процес формування та розвитку особистості, як майбутнього професіонала, якому, разом з професійно-важливими якостями повинно бути притаманне почуття професійної честі, як важливої складової особистісно-професійної підготовки фахівця.

Професійна честь – це складна специфічна, в той же час, інтегральна, оціночна категорія етики, «направлена з боку суспільства до особистості»; це сукупність моральних якостей та цінностей, які формують відношення особистості до себе як фахівця та впливають на стиль професійної діяльності у майбутньому [4, с. 156].

Аналіз останніх досліджень. На сучасному етапі проблему виховання професійної честі особистості висвітлювали у своїх працях І. Зязюн, Н. Ничкало, І. Бех, Г. Васянович, В. Киричок, В. Рибалка, К. Чорна та інші. Слід зазначити, що визначення даного феномену є доволі неоднозначними. Так, наприклад, у науковій літературі зустрічається трактування честі як емоційно-ціннісне ставлення до себе (Н.В. Киричок), а також, як якість професійно-моральної підготовки фахівця (І.А. Зязюн).

Мета статті. Дана стаття присвячена пошуку відповідних методів та методик дослідження рівнів вихованості професійної честі у студентів-майбутніх учителів.

Виклад основного матеріалу. Пошуки методичного інструментарію, що включає методи та методики, спрямовані на визначення рівня сформованості професійної честі показав, що конкретно-спрямованих спеціальних методик, які б досліджували цей феномен немає, однак, оскільки професійну честь ми розуміємо як морально-ціннісну якість особистості, то вивчали її через розкриття таких категорій як толерантність, самоствавлення, совість, репутація, відповідальність, справедливість, чесність та ін. Ми виходимо з

того, що така комплексна діагностика дозволить виявити особливості та рівень вихованості цього феномену у майбутніх учителів.

Розуміння почуття честі як складного психологічного утворення, розвиненість якого забезпечується загальним рівнем сформованості моральної самосвідомості особистості, дозволило нам зробити висновок, що структуру феномену честі особистості студента утворюють когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісний компоненти.

Отож, перейдемо до детального розгляду змісту підібраних діагностичних методик дослідження феномену професійної честі.

Важливою когнітивною функцією почуття честі, як зазначає Г.М. Александрова, є розуміння, що виражається у здатності особистості студента осягати зміст і значущість моральних якостей (цінностей) людини, умінні давати їм узагальнені характеристики, визначати їх наявність чи відсутність у себе й інших, прогнозувати їх вплив на вчинки і дії. Здатність студентів розуміти, узагальнювати й диференціювати моральні поняття, що утворюють зміст почуття честі вивчалася нами за допомогою модифікованої методики «Мое розуміння особистісних якостей людини» (автор І. Булах) [3, с. 215].

Дана методика досліджує здатність студентів орієнтуватися в основних характеристиках моральних якостей особистості, таких як: відповідальність, справедливість, самостійність, впевненість, активність, гідність та честь.

З метою виявлення рівня розуміння студентами когнітивного компоненту поняття «професійна честь» нами була розроблена авторська анкета «Що таке професійна честь?».

За допомогою підібраних запитань анкети («Хто для Вас є людиною честі?»; «Чи здатна людина стати професіоналом своєї справи без почуття професійної честі?»; «Яку роль відіграє честь у Вашому повсякденному житті?» і т.д.) ми, насамперед, хотіли визначити рівень обізнаності студентів щодо досліджуваної категорії; зрозуміти, яку ж роль відіграє професійна честь у їхньому житті; як сформованість даного почуття вплине на становлення їх як майбутніх фахівців.

Дослідження імпліцитних уявлень респондентів про «почуття честі студента» було здійснено за допомогою проективної методики «Семантичне поле» (автор С. Смагіна) модифікованої Алек-

сандровою Г.М. та адаптованою нами у межах нашого дослідження. Ця методика дозволила виокремити декілька категорій особистісних цінностей, що відображають імпліцитні уявлення респондентів про зміст почуття честі. Зокрема категорія – моральні якості особистості, яка характеризується такими цінностями, як чесність, справедливість, відповідальність, принциповість; категорія – ставлення до іншого як до цінності характеризується відданістю, скромністю, гуманністю, альтруїзмом та ін.

Важливою умовою виникнення і протікання когнітивної складової почуття честі є здатність студентів до моральної рефлексії як універсального механізму розвитку моральної самосвідомості особистості. Моральна рефлексія виражається у здатності особистості подивитися на себе та на інших суб'єктів навчально-виховного процесу з позиції власних моральних установок та цінностей залежно від сформованих у неї нормативних цінностей.

Результати моральної рефлексії включаються у процес когнітивної діяльності студента – за допомогою рефлексивного аналізу він здійснює узагальнення останнього, дає відповідну оцінку, при цьому уява дозволяє йому моделювати свою поведінку й прогнозувати наслідки власних моральних учинків.

Досліджуючи особливості моральної рефлексії ми використали модифіковану методику І. Зверева, Л. Ковалю, П. Фролова «Вивчення особистісної рефлексії й інтроспекції».

Особливості сформованості самоставлення студентів, яке є проявом емоційно-ціннісного компоненту професійної честі, досліджувалися нами за допомогою методики діагностики самоставлення особистості С.Р. Пантелєєва, В.В. Століна. Дана методика дозволяє зрозуміти структуру самоставлення особистості та вираженість окремих її компонентів, таких, як: самовпевненість, закритість, самокерівництво, самоцінність, самоприв'язаність, внутрішня конфліктність та самозвинування.

Феномен «честь» є близьким до категорії гідності, а деякі науковці взагалі не розмежують їх, і розглядають як одне ціле. Так, наприклад, проблему виховання почуття честі і гідності у старших підлітків розглядав А.П. Аксьонкін, який пов'язував ці два поняття між собою та стверджував, що честь та гідність – взаємно-проникаючі категорії, які, реалізуються в конкретних діях, що мають позитивну громадську і особисту значущість у свободі вибору і свідомих вольових вчинках [1, с. 18].

Оскільки підготовка майбутніх учителів це і є переважно пізній підлітковий та ранній юнацький вік, тому вважаємо за можливе використати оригінальну методику О.П. Саннікової, Л.Б. Кадишевої «Тест – опитувальник самооцінки почуття власної гідності».

Опитувальник містить шкали, що відповідають теоретичній моделі якісної структури почуття честі: прийняття себе (ПС), самоцінність (СЦ), потреба в повазі до себе (СП), самоконтроль (СК), упевненість у собі (ВС), відповідальність (ВІД). Для контролю над можливим викривленням випробовуваних відповідей в опитувальник включена додаткова шкала неправдивості (НП).

Зв'язок феноменів «честь» та «гідність» також дав нам можливість використати анкету «Самооцінка педагога своєї готовності до виховання в учнів культурі честі і гідності», автора Г.А. Назаренко та адаптовану нами в межах нашого дослідження. Анкета передбачає вивчення рівня сформованості рефлексивно-особистісного критерію готовності студентів до виховання почуття честі в учнів; спрямована на вивчення характеру оцінки студентом-майбутнім учителем себе як суб'єкта процесу виховання почуття честі. Метою ж анкети є виявлення рівня усвідомлення студентами сильних та слабких сторін власної професійної компетентності в аспекті виховання честі зростаючої особистості.

З категорією честі також тісно пов'язана така категорія етики, як чесність, що включає: правдивість, совість та вірність, яку ми розглядаємо у структурі емоційно-ціннісного компоненту професійної честі.

Адже, честь – це почуття й усвідомлення людиною власної репутації, авторитету, а совість – почуття і усвідомлення відповідальності за свою поведінку, вчинки перед собою та іншими людьми. Совість допомагає людині контролювати виконання певних обов'язків перед суспільством та собою, що є свідченням досконалості та самодостатності.

Совість, на думку В.О. Сухомлинського, є центральним утворенням у свідомості дитини, внутрішнім механізмом, що детермінує напрям становлення індивіда як особистості, зокрема, розвиток його моральності. Совість, як зазначає автор, водночас є і причиною, і наслідком «внутрішньої роботи духу», яка породжує такий реальний і дієвий вияв совісті, як почуття сорому. «Це почуття у його розвиненій формі – суттєвий критерій, показник сформованості у людини відповідальності за власну поведінку, вчинки» [7].

Досліджуючи почуття совісті ми скористалися методикою В.М. Мельникова та Л.Т. Ямпольського (на основі ММРІ і шістнадцятифакторного опитувальника Р. Кеттелла) «Шкала совістливості», яка дозволила визначити рівні поваги студентів до соціальних норм та етичних вимог.

Досліджуючи емоційно-ціннісний компонент почуття професійної честі слід наголосити на тісному зв'язку даного феномену з почуттям справедливості, яке є умовою морального розвитку сучасного педагога.

Адже, як стверджував В.О. Сухомлинський: «Манія несправедливих образ та переслідувань – дуже небезпечне захворювання – зустрічається значно рідше, ніж імпульсивність. Глибоко переживши один раз потрясіння від несправедливої образи, дитина починає бачити несправедливість у всьому... [7].

У свою чергу, І.Д. Бех з цього приводу зауважує: «Зміни процесу індивідуалізації молодшого школяра безпосередньо відображаються на перебігу його почуття справедливості. Він надзвичайно сильно реагує переживанням образи на того, хто чинить стосовно нього несправедливість. Перебуваючи в стані образи від несправедливих стосовно нього дій, молодший школяр не може знайти правильного виходу з такої ситуації, що іноді призводить до глибокого життєвого конфлікту або трагедії. Тож культура справед-

ливості стає нині провідною професійною вимогою щодо діяльності педагога» [2, с. 7].

Ставлячи за мету познайомити студентів з поняттям «справедливість», «несправедливість», вивчити особливості їх ставлення до ситуацій, які виникають між учителем і учнем у навчально-виховному процесі, за яких учитель може діяти несправедливо по відношенню до учня, студентам пропонувалось прийняти участь в обговоренні та вирішенні певних педагогічних ситуацій.

В основі уявлень про честь лежить певний критерій моральності. Таким чином, честь є категорією, що відображає особистість у свідомості інших людей, громадська її оцінка, позитивна репутація. Відтак, очевидним стає той факт, що з категорією честі пов'язане і таке поняття, як репутація. При цьому, зауважимо, що уявлення про честь особистості, так чи інакше, знаходять своє відображення в її репутації.

Більшість учених, які займались дослідженням феномену честі, однак, не в тому, що з об'єктивного боку честь визначається як моральна оцінка особистості іншими людьми або громадською думкою, тобто це і є власне її репутація.

У професійній підготовці майбутніх учителів, виховання толерантності, як певної моральної якості, яку ми вивчаємо досліджуючи феномен професійної честі є дуже важливим, оскільки саме в цій професії цінності толерантності виступають як професійно значимі. Однак, учителі, так само, як і представники інших професій не в рівній мірі є «носіями» такого складного феномену як толерантність. Відтак, кінцевим результатом педагогічної діяльності виступає виховання особистості здатної до самоактуалізації, якій властиві почуття професійної честі, що в свою чергу, передбачає: сприйняття себе та інших людей такими, якими вони є; встановлення доброзичливих стосунків; здатність до взаєморозуміння; адекватне сприйняття дійсності; вміння відповідати за власні вчинки та ін.

На нашу думку, толерантність є однією з провідних особистісних якостей педагога, і може визнаватися не лише якістю, але й цінністю цивілізованого суспільства, а толерантний педагог, відповідно, є професіоналом з високим рівнем розвитку почуття честі.

Підбираючи відповідну методику для вивчення особливостей толерантності у студентів-майбутніх учителів, ми зупинились на дослідженні комунікативної толерантності. Адже проблема виховання толерантності майбутнього учителя, значення толерантності як необхідного елементу педагогічного процесу вимагають дослідження даної властивості, тому що це відкриває шлях до оптимізації цих процесів. Виховати толерантну особистість може тільки спеціально підготовлений і толерантний у своїх відносинах учитель.

Комунікативна толерантність, як зазначає А.Г. Скок, – це характеристика ставлення особистості до людей, що показує ступінь стійкості до неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей і вчинків партнерів по взаємодії [6, с. 15].

Зазначене вище виступило причиною здійснення дослідження проявів комунікативної толерантності у студентів-майбутніх учителів за допомогою методики В.В. Бойка «Діагностика загальної комунікативної толерантності» та адап-

тованої нами у межах нашого дослідження. Дана методика дозволяє визначити загальний рівень комунікативної толерантності та рівні толерантності за окремими показниками – неприйняття індивідуальності іншого, використання себе як еталона, нетерпимість до особистісного дискомфорту партнера по спілкуванню тощо.

До змістових елементів діяльнісного компоненту у структурі професійної честі, ми відносимо прагнення студента до професійного зростання та самовдосконалення, регуляцію поведінки відповідно до ціннісного ставлення, насамперед, до себе та інших як фахівців, відношення до професійної діяльності як до цінності.

В основу вивчення діяльнісного компоненту професійної честі було покладено метод спостереження за поведінкою студентів у реальних (природних або спеціально організованих) ситуаціях, які потребують прояву моральних якостей. В якості додаткових методів використовувалось моделювання уявних ситуацій морального змісту, в яких студентам пропонувалось визначити варіанти власної поведінки.

Рівень розвитку морального самоконтролю студентів ми досліджували за допомогою проєктивної методики Н.М. Білоусової «Життєві ситуації, в яких принижується моя честь та гідність і честь та гідність іншого», яка спрямована на виявлення розуміння студентами ситуацій, в яких принижується честь та гідність людини, на з'ясування вміння керувати власною емоційною сферою та здатність захищати власну честь у ситуаціях утиску та приниження відповідно до соціальних вимог і моральних норм.

Значний внесок у дослідження проблеми виховання гідності і честі особистості зробив відомий психолог В.В. Рибалка. Саме він запропонував визначення категорії честі, розкривши її через: потребу у повазі до себе та визнанні іншими своїх заслуг перед людьми, своєї соціальної цінності; переконаність у власній значущості для суспільства; вияв чесності перед людьми; репутацію, престиж; почуття обов'язку перед людьми; високу моральність у стосунках.

Саме тому, досліджуючи діяльнісний компонент професійної честі, ми не могли оминати фундаментальну працю В.В. Рибалки «Психологія честі и достоинства личности», у якій знайшли та адаптували до проблеми нашого дослідження «Опитувальник для орієнтовного визначення проявів честі та гідності у поведінці та діяльності особистості» [5]. Метою опитувальника було визначення рівня прояву професійної честі у поведінці та навчальній діяльності студентів.

З метою вивчення професійної ідентичності студентів, яка є необхідною умовою професійної самосвідомості особистості та передбачає прийняття провідних професійних ролей, цінностей та норм, котрі спонукають її до ефективного практичної діяльності, нами використовувалась оригінальна методика Е.А. Клімова «Особистий професійний план» (ОПП).

Використовуючи дану методику, ми прагнули вивчити правильність, свідомість вибору майбутньої професії студентами, зрозуміти їхні схильності до професії вчителя, усвідомлення себе у професії (професійна ідентичність) методом вимірювання психотипу особистості.

Дослідження феномену професійної честі, дозволило нам розглянути відповідальність та почуття професійного обов'язку, як важливу складову діяльничого компоненту даного феномену. Розглядаючи професійний обов'язок, необхідно співвідносити його з категорією честі, адже, моральна цінність особистості, що проявляється в понятті «честь», тісно пов'язана з конкретним соціальним статусом людини, з родом професійної діяльності та соціальною ролі.

Аналіз рівня сформованості відповідальності у майбутніх учителів є актуальною проблемою сучасної вищої педагогічної освіти, оскільки лише відповідальна особистість здатна до постійного саморозвитку, особистісного та професійного самовдосконалення й ефективного виконання в майбутньому відповідних професійних функцій.

Рівень відповідальності студентів та визначення її впливу на професійний розвиток ми досліджували за допомогою методики «Діагностика морально-етичної відповідальності особистості» автор І. Тимошук, модифікація Г.М. Александрової [8, с. 37].

Висновки. Таким чином, ми дійшли висновку, що поєднання високого рівня розвитку виділених нами основних внутрішніх та зовнішніх утворень, а саме: безумовне самоприйняття, здатність до моральної саморефлексії, потреба у повазі до себе, відповідальність та почуття обов'язку, розуміння особистісних моральних якостей, здатність до професійної ідентифікації, оцінка рівня сформованості готовності до виховання почуття честі в учнів – є свідченням високого рівня вихованості професійної честі у студентів – майбутніх учителів.

Список літератури:

1. Аксенкин А.П. Воспитание чести и достоинства у подростков: автореф. дис. на соиск. степени канд. пед. наук: 13.00.01 / А.П. Петрович. – К., 1982. – 19 с.
2. Бех І.Д. Почуття гідності у духовному розвитку особистості / І.Д. Бех // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. пр. – Вип. 12. – Ін-т проблем виховання. – К., 2008. – С. 5-18.
3. Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітка: [монографія] / І.С. Булах. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2003. – 340 с.
4. Етика: Навч. посібник для вузів / Т.Г. Аболіна, В.В. Ефименко, О.М. Лінчук. – К.: Либідь, 1992. – 328 с.
5. Рыбалка В.В. Психология чести и достоинства личности: Пособие / Рыбалка В. В. – К.: 2013. – 726 с.
6. Скок А.Г. Комунікативна толерантність викладачу вищого навчального закладу // Актуальні проблеми психології. Соціальна психологія. Організаційна психологія. Економічна психологія. – Т. 1. – Ч. 15. – К.: Інститут психології імені Г.С. Костюка, 2005.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5 т. / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. Школа. – Т. 4, 1977. – 640 с.
8. Тимошук І. Діагностический інструментарий исследования некоторых аспектов ответственности у студентов-психологов / И. Тимошук // Практическая психология и социальная работа. – 2004. – № 8. – С. 37-40.

Костащук О.И.

Черновицкий национальный университет
имени Юрия Федьковича

МЕТОДИКИ ИССЛЕДОВАНИЯ УРОВНЕЙ ВОСПИТАНОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЧЕСТИ СТУДЕНТОВ

Аннотация

Статья посвящена анализу методического инструментария, включая методы и методики, направленные на определение уровня сформированности чувства профессиональной чести у студентов-будущих учителей. Автор рассматривает профессиональную честь как морально-ценностное качество личности, и исследует данный феномен через раскрытие таких категорий как толерантность, самоотношение, совесть, репутация, ответственность, справедливость, честность и другие. Ведь именно такая комплексная диагностика, как утверждает автор, позволит выявить особенности и уровень воспитанности чувства профессиональной чести у будущих учителей.

Ключевые слова: честь, профессиональная честь, совесть, репутация, толерантность, ответственность, справедливость, профессиональная идентичность.

Kostashchuk O.I.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

RESEARCH METHODS LEVELS OF EDUCATION AMONG THE STUDENTS OF PROFESSIONAL HONOR

Summary

The article is devoted to analysis of methodological tools, including methods and techniques to determine the level of formation of a sense of professional pride among the students-future teachers. The author examines professional honor as moral value as a person, and explores this phenomenon through the discovery of such categories as tolerance, samostalna, conscience, reputation, responsibility, fairness, honesty and others. After all, it is this complex diagnosis, according to the author, will allow to reveal the peculiarities and level of education sense of professional integrity from future teachers.

Keywords: honor, integrity, conscience, reputation, tolerance, responsibility, justice, and professional identity.